

SEÇİLEN BAZI İLLERİN VERGİ YAPISI VE KDV AÇISINDAN VERGİ YÜKÜNÜN İNCELENMESİ

Mahmut İNAN*

Özet:

Ülkemizde son yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler, ekonomik ve sosyal yapıda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu gelişmelerin sektörleri farklı derecede etkilemesi, farklı bölgelere yayılan sektörler nedeniyle bölgesel ve iller arası gelir dağılımı ve vergi yükünün değişmesine neden olmuştur. Ancak vergi sisteminde ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerini izleyecek düzenlemelerin yapılmaması, vergi yapısı üzerindeki tartışmaların yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. Bu tartışmalardan birisi de iller arasında vergi yapısı ve yükünün dengesiz olduğudur.

Çalışmada, gelişmişlik sırasına göre sanayileşmiş illerden ilk on il ile diğer bölgelerden sanayi ve ticaret açısından gelişmiş bazı iller ve gelişmişlik sıralamasına göre en son sıradaki iki ilin vergi yapısıyla kişi başına ve mükellef başına KDV açısından vergi yükleri 2005 yılı itibarıyla incelenmiştir. Öncelikle kendi gelirleriyle giderlerini karşılayabilen, diğer bir ifade ile kendi kendine yetebilen ve hatta genel bütçeye katkısı olan iller çalışmaya dahil edilmiştir. Genel bütçeye katkıları açısından ilk sıradaki iller en fazla katkı sağlamaktadırlar. Ancak mükellef ve kişi başına düşen vergi açısından değerlendirildiğinde bu sıralama bozulmaktadır. Özellikle genel bütçeye %40.28 katkısı olan İstanbul 2. ve 3. sıralara düşmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Yapısı, vergi yükü, vergi gelirleri, tüketim harcaması, kayıtdışılık.

ANALYSING THE TAX BURDEN OF VALUE ADDED TAX (VAT) AND THE TAX STRUCTURE IN SELECTED CITIES

Abstract:

Recent economic development in Turkey has caused significant progress in economic and social structure of the country. The effect of this progress on various sectors, differs due to the location of the sectors on different regions, as a result of this situation differences occur in distribution of income and tax

* Araş.Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
minan@gazi.edu.tr

burden of the cities and regions of Turkey. In tax system, there is no efficient control system over the economic and social structure variations. This causes an argument about the inequality of the tax burden and tax structure between different cities.

In this paper, the top ten cities of industrialized cities scale of Turkey in 2005 and some other cities having same properties, and the last city in the scale have been examined on the basis of general tax structure, VAT burden per capita and per tax payer. The choosen cities offset their expenditures with their revenues, and some are also can contribute to the general budget. According to the contribution to the general budget criterion, the top cities in the development scale contribute in higher propotions to the others. However, if the situation is assted according to the per capita and per tax payer tax burden, there becomes a significant chage in the ranking of the cities. Especially, İstanbul, which contributes 40,28% to the general budget, declines to second or third place in this criterion.

Keywords: Tax structure, tax burden, tax revenue, consumption expenditure, unregistered economy.

GİRİŞ

Kamu harcamalarının karşılanması amacıyla, devlet ya da devletin yetki verdiği kamu kurum ve kuruluşlarının, tek taraflı ve karşılıksız olarak gerçek ve tüzel kişilerden topladığı vergiler aynı zamanda devletin egemenlik gücünün en belirgin yansımalarından biridir.

Maddi değerlerin belirli kesimlerden alınıp diğerleri için harcanması toplumsal uzlaşmayı gerektirir. Kaynak transferi anlamına gelen vergiler hem alındığı hem de harcandığı kişiler açısından toplum vicdanını zedelememelidir. Bu unsur siyasal meşruiyetin sosyal meşruiyetle tamamlanmasını sağlayacağı için, vergi ödeyenlerin direncini en aza indirecektir. Böylece, vergi hasılatı istenen seviyeye yükseltildiği gibi, gelir dağılımında da iyileşme sağlanabilecektir.

Bugün Türk Vergi Sisteminin içinde bulunduğu en temel sorun vergilerin meşruiyetinin tartışılır hale getirilmiş olmasıdır. Tartışmalar vergi adaletinin olmadığı ve toplanan gelirlerin gerekli yerlerde harcanmadığı konularında odaklanmaktadır. Genel olarak vergilendirmede gelirin veya tüketimin mi vergilendirilmesi gerektiği tartışmalı bir konudur. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde de karşılaşılan sorunların çözümüne hangi vergilerin daha fazla katkıda bulunacağı konusunun temel çizgileriyle incelenmesinin önemi açıktır.

Ülkemizde son yıllarda yaşanan ekonomik gelişmeler, ekonomik ve sosyal yapıda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu gelişmelerin sektörleri farklı derecede etkilemesi, farklı bölgelere yayılan sektörler nedeniyle bölgesel ve iller arası gelir dağılımı ve vergi yükünün değişmesine neden olmuştur. Ancak vergi sisteminde

ekonomik ve sosyal yapı değişikliklerini izleyecek düzenlemelerin yapılmaması, vergi yapısı üzerindeki tartışmaların yoğunluk kazanmasına neden olmuştur. Bu tartışmalardan birisi de iller arasında vergi yapısı ve yükünün dengesiz olduğudur.

Bu çalışmada, gelişmişlik sırasına göre sanayileşmiş illerden ilk on il ile diğer bölgelerden sanayi ve ticaret açısından gelişmiş bazı iller ve gelişmişlik sıralamasına göre en son sıradaki iki ilin vergi yapısıyla kişi başına ve mükellef başına KDV açısından vergi yükleri 2005 yılı itibariyle incelenmiştir.

I) VERGİ YAPISI VE VERGİ YÜKÜ

A) Vergi Yapısı Kavramı

Vergi yapısının temelini ekonomik ve sosyal yapı oluşturmaktadır. Ekonomik ve sosyal yapıda meydana gelen değişimlere bağlı olarak vergi yapısı da değişmektedir. Bu yüzden ekonomik ve sosyal yapıdaki değişimleri kavrayabilen vergi sistemleri etkinliği ve verimliliği sağlayabilmekte, bunun dışındakiler vergi ödeme gücü ilkesinden uzaklaşarak etkinsizleşmektedirler. Vergi konularının, vergi ödeme gücünü tam olarak kavramak ve vergi gelirlerini artırmak için çok çeşitlendiği günümüz kamu maliyesi, vergi sisteminin analiz edilmesi ve toplanan vergi gelirlerinin yüküne toplumun hangi kesimlerinin ne ölçüde katıldığının belirlenmesi, vergi sisteminin kontrol edilmesi ve geliştirilmesi açısından önem taşımaktadır (Ortaç, 2003: 99-100). Vergi gelirlerinin incelenmesi ve ekonomik yapı içindeki yerinin analizinin yapılabilmesi için öncelikle vergi yapısının bilinmesi ve kavranması gerekmektedir. Çünkü vergi yapısı ve onun işleyişi o ülkenin ekonomik, sosyal, siyasi ve ahlaki yapısının bir yansımasıdır (<http://www.dpt.gov.tr/vergi/yilmazh/vergi.html>).

Vergi yapısı, vergi sistemlerini meydana getiren çeşitli vergilerin, gerek toplam vergiler içerisinde ve gerekse gayri safi milli hasıla ve kamu gelirleri içerisindeki oransal tutarları ve öneminin bir göstergesidir (Korkmaz, 1982: 21). Diğer bir ifade ile, toplam vergi yükünün vergi sisteminde yer alan vergiler veya vergi tasnifleri arasındaki dağılımını ifade etmektedir. Vergi yapısının belirlenmesinde vergilere ilişkin olarak kullanılan tasnifler ve bu tasniflerin vergi yapısı bakımından taşıdıkları önemler birbirinden farklıdır. Vergi yapısının analizinde kullanılan tasnif şekillerinden birincisi ve en yaygın olanı, vergilerin dolaylı ya da dolaysız olmalarına göre yapılan tasniftir. İkincisi, vergilerin konularına göre (gelir, servet ve harcamalar üzerinden alınması) yapılan tasniftir. Üçüncüsü ise, vergilendirme usul ve esasları dikkate alınarak yapılan tasnif şeklidir. Bir diğer tasnif de, merkezi idare vergileri ile yerel yönetim vergileri ayrımı şeklinde yapılmaktadır (Ortaç, 2003: 101-102).

Kullanılan her tasnif vergi yapısının farklı bir yönünü ifade etmekte kullanılmaktadır. Ekonomik, sosyal ve siyasi yapının yansıması olan çeşitli vergilerin ekonomik büyüklükler içindeki göreceli ağırlıkları ve uygulama biçimleri bir ülkenin vergi

sisteminin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olması yanında, bölgeler ve iller arasında yapılacak olan karşılaştırmaları daha anlamlı kılması bakımından ayrıca önem taşımaktadır.

B) Vergi Yüğü Kavramı

Vergi yükünün yaklaşık aynı anlamlara gelen ya da sonuçta aynı noktaya varılmak istenen farklı tanımları yapılmıştır. Bu anlamda vergi yükü, bir dönem içerisinde ödenen vergi ve benzeri zorunlu ödemeleriyle aynı dönemde elde edilen gelire oranı (Herekman, 1986: 265) veya vergi geliri şeklinde toplanan para olarak tanımlanmıştır. Başka bir yönüyle vergi yükü, ödenen vergi ve vergi ödeme gücünün bir fonksiyonu olup, ödenen vergi ile doğru orantılı, ödeme gücü ile ters orantılı (ödenen vergi arttıkça vergi yükü artar, ödeme gücü arttıkça vergi yükü azalır) olarak değişir (Arsan, 1968: 9-10). Kısaca vergi yükü, ödenen verginin gelire oranıdır (Yaşa, 1962: 12).

Günümüzde vergi yükü ekonomik gelişme, istikrar ve gelir dağılımı gibi konularda vergi politikasının belirlenmesi ve yönlendirilmesi için bilinmesi gereken bir yapı haline gelmiştir. Bu nedenle dayanılan ölçülere, kullanılan verilere ve hesaplama yöntemlerine göre çeşitli vergi yükü kavramları tanımlanarak hesaplanmaktadır (Kurt, 1996: 113). Aşağıda açıklanan çeşitli vergi yükü kavramları doğrultusunda çalışmada seçilen bazı illerin KDV yükü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bir ekonomide toplanan tüm vergilerin o ekonomide meydana getirdiği yük ya da devletin topladığı vergiler toplamının milli gelire oranı *toplam vergi yükünü* oluştururken (Anıl, 1973: 16) herhangi bir bölgede ödenen vergilerin bölge gelirine oranlanması *bölgesel vergi yükünü* verecektir (Akdoğan, 2005: 463). Buradan hareketle illerin vergi yükünü, illerin ödemiş oldukları vergilerin gelirlerine oranları şeklinde ifade edebiliriz. Aynı zamanda çeşitli vergiler açısından da (KDV, GV, ve KV gibi) vergi yüklerini hesaplamak mümkündür. Bununla beraber kişi başına toplanan verginin yine kişi başına Gayri Safi Milli Hasılaya (GSMH) oranlanması ya da kişi başına ödenen vergilerin kişi başına gelire oranlanması "*kişisel vergi yükünü*" (bireysel vergi yükünü) ortaya koyacaktır (M.B., 1968:11). Bu doğrultuda illerde toplam vergi yükü ile kişi başına ve mükellef başına düşen vergi yükleri çalışmanın ileri bölümlerinde hesaplanmıştır.

II) SANAYİLEŞMİŞ MERKEZ İLLER

Ülkemizde sanayileşme sürecinin planlı dönemle birlikte ivme kazandığı 1960'lı yıllarda, gelişme dinamikleri belirli merkezlerden çevre illere doğru yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde yaşanan mekân boyutundaki gelişim, iki büyük merkez olan İstanbul ve Ankara arasında yeni gelişme odaklarının belirginleşmesi şeklinde yansımıştır. Kimya ve metal sanayinin yoğunlaşmaya başladığı Kocaeli ve Yalova, gıda, tekstil ve otomotivde uzmanlaşma eğilimi gösteren Bursa ve Eskişehir'i de içine alan bu yeni gelişme bölgesi, Ankara-İstanbul doğrultusunda giderek homojenleşen bir

ticaret, sanayi ve hizmet kuşağı ortaya çıkarmıştır. Yine bu dönemde, İstanbul merkezli sanayi, öncelikle Tekirdağ olmak üzere çevre illere de taşmaya başlamıştır.

Ekonomik etkinliklerin yoğunlaştığı ve çevreye yaygınlaştığı bir diğer bölge ise Adana merkezli Çukurova Bölgesi'dir. Bir diğer gelişme bölgesi ise, İzmir merkezli Ege Bölgesi'dir. İktisadi faaliyetler zamanla, başlangıçta ihracata dönük tarımın yapıldığı, gıda ve tekstil sanayinde uzmanlaşmış bölge merkezi İzmir'den çevreye yayılmaya başlamıştır. Akdeniz'de turizm sektörü başta olmak üzere, ulaştırma ve ticarete meydana gelen hızlı gelişmelerle Antalya bir merkez konumunu almıştır (Dinçer, Özaslan ve Kavasoglu, 2003: 15-16).

Diğer yandan, özellikle 2000'li yıllarda yayılma sürecinde yeni eğilimler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özel sektör yatırımları merkezi gelişmiş illerden çevrede yer alan diğer illere doğru olan yönelme eğilimi göstermeye başlamıştır. Bu dinamiğin arkasında yatan başlıca faktör, gelişmiş bölgelerde yer alan sanayi kuruluşlarının, son yıllarda Anadolu'da yatırım arayışları içine girmesidir. Ayrıca son yıllarda yabancı sermaye yatırımlarının da mekânsal gelişme eğilimlerini çeşitlendireceği öngörülmektedir (Dinçer, Özaslan ve Kavasoglu, 2003: 17).

Bu açıdan sanayileşmiş ve gelişmiş iller sıralaması zamanla değişiklik gösterebilmektedir. Ancak ilk beş sıradaki iller genellikle sıralamadaki yerlerini korumaktadırlar. Çalışmada Mayıs 2003 yılında DPT tarafından yapılan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması"nda gelişme sırasına göre ilk on il alınmıştır. Bunların dışında diğer bölgelerden endüstriyel ve ticari açıdan gelişmiş iller ile gelişmişlik sıralamasına göre en son sıralardaki iki il alınmıştır.

III) SEÇİLEN İLLERİN GELİR - GİDER VE KDV AÇISINDAN İNCELENMESİ

A) Seçilen İller Bazında Mükellef Sayılarının Dağılımı

Yukarıda vergi yapısının belirlenmesinde vergilere ilişkin olarak kullanılan çeşitli tasnif şekillerinden bahsedilmişti. Bunlardan birincisi ve en yaygın olarak kullanılan ise, vergilerin dolaylı ve dolaysız olmalarına göre yapılan tasnif şekli idi. Bu çalışmada seçilen illerin vergi yapısının değerlendirilmesinde dolaylı vergiler içinden en büyük payı oluşturan KDV kullanılmıştır.

Tablo : 1
Seçilen Bazı İllerin Toplam Faal Mükellef Sayıları (2005)

İller ve Gelişmişlik Sırası	Gelir Vergisi	Gelir Stopaj	GMSİ	Basit Usul	Kurumlar Vergisi	Katma Değer Vergisi	Toplam
İstanbul (1)	419.718	604.938	199.638	48.511	229.040	608.218	2.110.063
Ankara (2)	111.089	169.832	78.204	23.587	69.945	171.897	624.554
İzmir (3)	119.251	162.003	50.131	33.945	47.135	156.956	569.421
Kocaeli (4)	38.990	50.615	10.079	8.749	11.080	48.431	167.944
Bursa (5)	69.155	88.843	21.821	19.719	19.178	84.467	303.183
Eskişehir (6)	19.981	23.668	8.901	4.698	4.506	23.518	85.272
Tekirdağ (7)	19.668	24.350	4.884	11.803	4.836	22.483	88.024
Adana (8)	40.357	53.050	6.910	20.520	12.497	50.725	184.059
Yalova (9)	6.213	7.446	1.321	2.856	1.411	6.963	26.210
Antalya (10)	63.265	88.848	15.639	29.546	25.261	84.302	306.861
Denizli (12)	22.022	26.177	9.875	18.671	5.565	26.448	108.758
Kayseri (19)	24.933	29.620	3.225	8.200	6.461	29.868	102.307
Gaziantep(20)	32.330	39.066	5.585	18.143	7.909	39.233	142.266
Konya (26)	47.050	55.946	8.990	20.961	12.752	57.994	203.693
Samsun (32)	24.663	28.713	7.686	16.664	4.762	27.502	109.990
Trabzon (38)	14.678	15.774	5.650	13.093	3.134	16.813	69.142
Sivas (53)	10.434	9.320	1.504	7.908	1.906	11.599	42.671
Erzurum (60)	10.750	10.451	2.086	9.368	2.456	13.027	48.138
Diyarbakır(63)	12.206	13.669	1.396	14.652	4.259	16.178	62.360
Şanlıurfa (68)	25.074	17.645	789	18.695	3.146	27.348	92.697
Hakkari (77)	1.510	1.540	106	1.902	518	1.907	7.483
Muş (81)	2.742	1.800	223	3.286	756	3.548	12.355

Kaynak: <http://www.gelirler.gov.tr/gelir2.nsf> den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo : 1'de seçilen illerin toplam mükellef sayıları mükellefiyet çeşitlerine göre çıkartılmıştır. Tabloya göre İstanbul tek tek vergi türleri itibariyle diğer illerden fazla mükellefe sahip olduğundan, doğal olarak toplam mükellef sayısında da en fazla mükellefi bulunan il durumundadır. Tabloda seçilen illerde (diğer bütün iller dikkate alındığında da durum değişmemektedir) KDV mükellef sayısı diğer mükellefiyetlere göre en fazladır. Bunun nedeni ise, diğer vergi mükelleflerinden büyük bir kısmının aynı zamanda KDV mükellefi olmasıdır. Yine tabloda, İstanbul'un KDV mükellef sayısı diğer 21 ilin KDV mükellef sayısının % 40'ına yakındır. İstanbul'dan sonra en fazla mükellefe sahip olan Ankara, İzmir, Kocaeli ve Antalya'da KDV mükellef sayısı İstanbul'un mükellef sayısının % 81'ine karşılık gelmektedir.

B) Seçilen Bazı İllerde Konsolide Bütçe Gelir ve Giderleri

Aşağıda Tablo : 2'de illerin nüfusları ile konsolide bütçe gelir ve giderleri verilmiştir. Bunların yanında çalışmamızın esas konusunu oluşturan KDV mükellef sayıları ile KDV mükellef sayılarının illerin toplam mükellef sayılarına oranı gösterilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere bütün illerde KDV mükelleflerinin toplam mükelleflere oranı yaklaşık aynıdır ve ağırlıklı olarak % 25 ile % 29 arasında değişmektedir.

Tablo : 2
İllerde Konsolide Bütçe Gelir ve Giderleri ile KDV Mükellef Sayısının Toplam Mükellef Sayısına Oranı

İLLER	Nüfus	Giderler (Bin YTL)	Gelirler (Bin YTL)	KDV Mükellef Sayısı	KDV Mük. Top. Mük. Oranı (%)
İstanbul	11.331.964	5.823.638	46.906.582	608.218	28,8
Ankara	4.319.167	10.040.083	16.710.750	171.897	27,5
İzmir	3.648.984	2.983.409	10.564.521	156.956	27,6
Kocaeli	1.331.870	1.069.202	18.506.839	48.431	28,8
Bursa	2.361.934	1.368.511	2.759.522	84.467	27,9
Eskişehir	718.261	898.770	707.318	23.518	27,6
Tekirdağ	692.792	379.930	998.526	22.483	25,5
Adana	1.959.777	1.287.423	939.635	50.725	27,6
Yalova	182.298	109.367	129.187	6.963	26,6
Antalya	2.006.765	1.076.309	1.556.459	84.302	27,5
Denizli	877.486	500.255	447.018	26.448	24,3
Kayseri	1.090.290	989.849	665.597	29.868	29,2
Gaziantep	1.401.501	657.979	452.858	39.233	27,6
Konya	2.372.929	1.293.681	783.513	57.994	28,5
Samsun	1.192.501	1.087.347	594.625	27.502	25,0
Trabzon	1.045.844	883.513	430.528	16.813	24,3
Sivas	719.781	620.852	201.948	11.599	27,2
Erzurum	955.615	1.045.734	257.803	13.027	27,1
Diyarbakır	1.470.918	1.358.717	291.177	16.178	25,9
Şanlıurfa	1.653.712	672.827	240.682	27.348	29,5
Hakkari	266.061	332.661	23.708	1.907	25,5
Muş	482.781	250.878	41.268	3.548	28,7

Kaynak: <http://www.muhasibat.gov.tr/mbulten/T7-63.htm> ve Tablo : 1'den yararlanılarak hazırlanmıştır

Nüfus Bilgileri; Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı'ndan 25.12.2005 Tarih ve B.02.1.TÜ.Ö.78.00.00/907/55B401-109 sayılı yazısı ile temin edilmiştir.

Tablo : 2'de 2005 yılı itibariyle illerin konsolide bütçe gelir ve giderleri incelendiğinde büyük bir kısmının (tabloya alınmayan diğer illerin tamamı da dikkate alındığında) gelirleri giderlerini karşılamaktan uzaktır. Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre Türkiye'de 81 ilden sadece 13 tanesi (Ankara, Antalya, Bursa, Mersin, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Muğla, Tekirdağ, Zonguldak, Kırıkkale ve Yalova) gelirleri ile giderlerini karşılayabilmektedir. Diğer illerin tamamında elde edilen gelirler giderleri karşılamaktan uzaktır. Dolayısıyla bu illerin merkeze katkıları, merkezden aldıkları katkıdan daha düşüktür. Yukarıdaki tabloda kendi kendine yeten illerin dışında, gelişmişlik sırasında ilk ona giren iller ile buldukları bölgelerde gelişmiş sayılan iller ve son sıralardaki bazı iller alınmıştır. Bunların tamamında giderler gelirlerden fazladır ve bazı illerin gelirleri giderlerinin yarıya yakını veya biraz fazlasını (Adana, Denizli, Kayseri, Gaziantep, Konya ve Samsun gibi) karşılayabilmektedirler. Diğer illerde ise giderler gelirlerinin en az üç katı kadardır. Mesela; Sivas ve Şanlıurfa' da 3 kat, Erzurum 4, Diyarbakır 4.7, Muş 6 ve Hakkari'de giderler gelirlerin 14 katıdır.

Seçilen illerin gelir ve giderlerine baktığımızda, kendi kendine yetebilen iller içinde, gelirlinin en büyük kısmını (% 60.1'ini) harcayan il Ankara'dır. Bunun nedeni ise, iller bazında konsolide bütçe harcamalarının fonksiyonel sınıflandırmasına göre Ankara'da savunma hizmetleri ile ekonomik işler ve hizmetler harcamalarının büyük (5.805.919 YTL) olmasındandır. İstanbul'da ise aynı harcamaların toplamı 1.483.964 YTL kadardır(<http://www.muhasabat.gov.tr/mbulten>).

İllerin toplam gelirleri, genel bütçe gelirlerine göre değerlendirildiğinde; İstanbul % 40.28, Kocaeli % 17.17, Ankara % 13.61, İzmir % 2.38, Bursa % 2.38 ve Antalya % 1.22 ile en büyük katkıyı sağlamaktadırlar. Diğer illerin tamamının katkısı binde oranlarla ifade edilmektedir.

C) Seçilen İller Bazında Katma Değer Vergisi Tahsilâtı

Katma değer vergisi, her üretim ve dağıtım aşamasında mal ve hizmetlerin tesliminde oransal uygulanan yayılı bir muamele vergisidir. Verginin matrahı olan katılan değer, üretim faktörlerinin üretim süreci içerisinde yarattıkları değeri ifade etmektedir (Akdoğan, 2005: 270). Bu açıdan üretimin yüksek olduğu işletmelerde veya illerde katılan değer yüksek olacağından katma değer vergisi tahsilâtının da yüksek olması gerekir. Tablo : 3 incelendiğinde katma değer vergisi açısından sanayi ve üretim bölgesi olan İstanbul en fazla tahsilâtın yapıldığı il durumundadır. Bunu Ankara, İzmir ve Kocaeli takip etmektedir.

Tablo : 3
Seçilen Bazı İllerde KDV Tahsilâtı (2005)

İLLER	Dahilde Alınan KDV (Bin YTL)	İthalde Alınan KDV (Bin YTL)	Toplam KDV Tahsilâtı (Bin YTL)
İstanbul	4.787.161	4.417.100	9.204.261
Ankara	3.695.903	196.051	3.891.954
İzmir	1.089.307	382.296	1.471.603
Kocaeli	1.171.848	169.093	1.340.941
Bursa	32.314	481.465	513.779
Eskişehir	82.289	29.401	111.690
Tekirdağ	84.704	-21.472	63.232
Adana	48.409	99.871	148.280
Yalova	10.148	185	10.333
Antalya	166.805	28.266	195.071
Denizli	-38.877	151.332	112.455
Kayseri	74.762	63.483	138.245
Gaziantep	-17.788	132.765	114.977
Konya	78.911	37.988	116.899
Samsun	67.578	-14.471	53.107
Trabzon	23.076	10.879	33.955
Sivas	20.750	-5.532	15.218
Erzurum	23.334	-12.571	10.763
Diyarbakır	23.367	-6.315	17.052
Şanlıurfa	28.524	-9.405	19.119
Hakkari	-2.529	2.822	293
Muş	5.515	-3.853	1.662

Kaynak: <http://www.muhasabat.gov.tr/mbulten/T7-63.htm> den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tabloda KDV tahsilâtları dahilde, ithalde ve toplam olarak verilmiştir. İllerin çoğunda toplam KDV geliri içerisinde dahilde alınan KDV miktarı daha yüksektir. Ancak Bursa, Adana, Denizli ve Gaziantep'te ithalde alınan KDV dahilde alınandan yüksektir. Bu durum 2005 yılında bu illerde ithalatın fazla olduğunu göstermektedir. Ayrıca Denizli ve Gaziantep'te dahilde alınan KDV eksi durumdadır. KDV Kanunu md. 46/2'ye göre; "İthalde alınan KDV gümrük vergisi ile birlikte ve aynı zamanda ödenir" denilmektedir. Gümrük kapılarında yapılan ödemeler ise mükellef bazında ve vergi numarasına göre yapıldığından mükellefin bağlı olduğu vergi dairesinin bulunduğu ilin tahsilâtı içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda dahilde alınan KDV açısından kayıtdışılığın daha fazla olduğu dikkate alındığında bu illerde ithalatta alınan KDV miktarı dahilde alınandan fazla görünmektedir.

Katma değer vergisi yabancı ülke uygulamalarına benzer şekilde Türkiye'de de değişik aşamalarda alınmakta ve ödenen vergiler sonraki aşamalarda mahsup edilmektedir. Ayrıca standart oran dışında, ham ve işlenmiş temel gıda maddeleri ile lüks mallar üzerindeki oranlar farklılaştırılmıştır. Kamu maliyesinde KDV tipi tüketim vergilerinin genellikle yasal mükellef olmadığı halde nihai tüketiciye yansıdığı varsayılır. Bundan dolayı da kayıtdışı alışverişlerde bu vergi pazarlık konusu olabilmektedir. Bu varsayım altında KDV yükü açısından değişik gelir gruplarının tüketim eğilimi önerlidir (Pinar, 2004: 31). Dolayısıyla Denizli ve Gaziantep bu açıdan değerlendirilebilir. Bu illerde ihracata yönelik ithalatın fazlalığı ithalatta alınan KDV'nin yüksek çıkmasında ve ihracat sırasında devletin KDV borçlusu olması nedeniyle dahilde alınan KDV eksi olarak görünmektedir. Bu illerden farklı olarak Samsun, Erzurum, Sivas, Tekirdağ, Diyarbakır, Şanlıurfa ve Muş illerinde ihracatın ithalattan fazla olması nedeniyle ithalde alınan KDV miktarları eksi durumdadır.

D) Seçilen İller Bazında Kişi ve Mükellef Başına KDV

Tablo : 4'de illerin konsolide gelir ve giderleri nüfuslarına bölünerek kişi başına gelir ve giderleri hesaplanmıştır. Ayrıca illerin konsolide bütçe gelir ve giderleri illerdeki toplam faal mükelleflere bölünerek mükellef başına gelir ve giderleri de hesaplanmıştır. Bunların dışında bu illerin kişi başına ve mükellef başına KDV tahsilâtları tabloda gösterilmiştir.

Yukarıda Tablo : 2'ye göre İstanbul genel bütçeye en fazla katkıyı sağlamasına rağmen konsolide bütçe gelirleri açısından kişi başına geliri (Tablo : 4) Kocaeli'nden sonra gelmektedir. Yine Tablo : 4'de görüleceği üzere konsolide bütçe giderleri bakımından, kişi başına gideri ise en az olan il durumundadır. Ancak, bu şekilde kişi başına gelir ve giderlerin bilinmesi illerin gerçek vergi yükünü ortaya koymaktan uzaktır. Bunun için mükelleflerin vergi yükünü, diğer bir ifade ile mükellef başına vergiyi bulursak illerdeki vergi yükü daha gerçekçi hesaplanmış olacaktır.

Bu hesaplamalar ışığında Ankara ve İstanbul karşılaştırmasına bakıldığında; Ankara diğer vergilerde olduğu gibi (Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre gelir ve kurumlar vergisi açısından Ankara İstanbul'dan kişi başına ve mükellef başına daha fazla vergi ödemektedir. ÖTV açısından ise İstanbul öndedir) yine İstanbul'dan katma değer vergisi açısından da kişi başına ve mükellef başına daha fazla vergi ödemektedir. Bu durumda İstanbul KDV gelirleri bakımından hem kişi başına ve hem de mükellef başına düşen vergi açısından Ankara'dan sonra gelmektedir. İstanbul'un kişi başında gelirden düşük olmasını nüfusunun çok olmasına bağlayabiliriz. Ancak mükellef başına düşen gelirin Ankara'dan düşük olmasını İstanbul'da mükelleflerin daha az vergi ödedikleri şeklinde açıklayabiliriz. Çünkü ileride Tablo : 8'de görüleceği üzere, KDV mükelleflerinin nüfusa oranı İstanbul'da daha yüksektir. Yine aynı tabloda KDV mükellefi başına İstanbul'da 18.6 kişi düşerken Ankara'da 25.1 kişi düşmektedir.

Tablo : 4
Seçilen Bazı İllerde Mükellef ve kişi Başına Düşen Gelir ve Gider
(Bin YTL)

İLLER	Kişi Başına Gelir	Kişi Başına Gider	Mükellef Başına Gelir	Mükellef Başına Gider	Kişi Başına KDV	Mükellef Başına KDV
İstanbul	4,139	0,514	22,230	2,760	0,812	15,133
Ankara	3,869	2,325	26,756	16,076	0,901	22,641
İzmir	2,895	0,818	18,553	5,239	0,403	9,376
Kocaeli	13,895	0,803	110,196	6,366	1,007	27,688
Bursa	1,168	0,579	9,102	4,514	0,218	6,083
Eskişehir	0,985	1,251	8,295	10,540	0,156	4,749
Tekirdağ	1,441	0,548	11,344	4,316	0,091	2,812
Adana	0,479	0,657	5,105	6,995	0,076	2,923
Yalova	0,709	0,600	4,929	4,173	0,057	1,484
Antalya	0,776	0,536	5,072	3,507	0,097	2,314
Denizli	0,509	0,570	4,110	4,600	0,128	4,252
Kayseri	0,610	0,908	6,506	9,675	0,127	4,629
Gaziantep	0,323	0,469	3,183	4,625	0,082	2,931
Konya	0,330	0,545	3,847	6,351	0,049	2,016
Samsun	0,499	0,912	5,406	9,886	0,045	1,931
Trabzon	0,412	0,845	6,227	12,778	0,032	2,020
Sivas	0,281	0,863	4,733	14,550	0,021	1,312
Erzurum	0,270	1,094	5,355	21,724	0,011	0,826
Diyarbakır	0,198	0,924	4,669	21,788	0,012	1,054
Şanlıurfa	0,146	0,407	2,596	7,258	0,012	0,699
Hakkari	0,089	1,250	3,168	44,456	0,001	0,154
Muş	0,085	0,520	3,340	20,306	0,003	0,468

Kaynak: <http://www.gelirler.gov.tr> ile Tablo : 1 ve Tablo : 2'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye’de toplam olarak en fazla gelir toplanan İstanbul’da, kişi başına ve mükellef başına düşen vergilerin ilk sıralardaki diğer illere göre daha düşük olmasının nedenlerini; kayıt dışılığın ve vergi kaçırmanın bu ilde daha fazla olduğuna bağlamak mümkündür. İstanbul mükellef sayısının fazla olmasından dolayı en fazla vergiyi ödemektedir. Ancak Tablo : 4’de görüldüğü üzere KDV açısından mükellef ve kişi başına, memur şehri olan Ankara’dan daha az vergi ödemektedir. Bununla birlikte İstanbul’da, gerek şirket sayısı ve gerek işgücü sayısı Ankara’dan daha fazladır.

Tablo : 5
Üç Büyük İlde İşgücü Sayısının Nüfusa Oranı

İLLER	Nüfus	İşgücü*	İşgücünün Nüfusa Oranı (%)
İstanbul	11.331.964	3.318.000	29.2
Ankara	4.319.167	1.226.000	28.3
İzmir	3.648.984	1.138.000	31.1

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/DUZEY2/151d2.xls> ve Tablo : 2’den yararlanılarak hesaplanmıştır.

* İşgücü sayısı 2004 yılına ve 15 yaş üzerine aittir.

Tablo : 5’de İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde işgücünün nüfusa oranları verilmiştir. Tabloya göre en fazla işgücüne İstanbul sahiptir. Bunu Ankara ve İzmir takip etmektedir. Ancak işgücünün nüfusa oranı açısından İzmir ilk sırada, sonra İstanbul ve Ankara gelmektedir. Buradan çıkan sonuca göre işsizliğin en fazla görüldüğü il Ankara, işsizliğin daha az olduğu illerden kişi ve mükellef başına daha fazla vergi ödemektedir. Yine Tablo : 6’da üç büyük ilin şirket sayıları ile şirket başına düşen KDV ve şirketlerin toplam şirket sayılarına oranları verilmiştir. İstanbul, şirket sayısı ve Türkiye toplam şirket sayısına oranı açısından Ankara’nın üç katına, İzmir’in ise 6 katına yakındır. Buna rağmen şirket başına ödenen KDV açısından Ankara’dan sonra gelmekte ve İzmir ile arasında büyük bir fark bulunmaktadır.

Tablo : 6
Üç Büyük İlde Şirket Başına Katma Değer Vergisi Tahsilâtı (2005)

İLLER	Şirket Sayısı	KDV Tahsilâtı (Bin YTL)	Şirket Başına KDV	İl Şirket Sayısının Top. Şirket Sayısına Oranı
İstanbul	14.893	9.204.261	618.02	37.3
Ankara	4.860	3.891.954	800.81	12.2
İzmir	2.561	1.471.603	574.62	6.4
Türkiye-Toplam Şirket Sayısı	39.834			

Kaynak: <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/SIRKET/250105t4.gif> ve Tablo : 3’den yararlanılarak hesaplanmıştır.

Muhasebat Genel Müdürlüğü verilerine göre hesaplandığında, ÖTV açısından İstanbul gerek kişi başına ve gerek toplam olarak Ankara'dan fazla ÖTV ödemektedir. Kişi başına gelirin en yüksek olduğu Kocaeli'nde ise kişi başına ÖTV en fazladır. İstanbul'da ise mükellef sayısı fazla olmasına rağmen gelir düşük gösterilip az vergi ödenirken, harcamaların bir göstergesi olan kişi başına ve mükellef başına ÖTV fazla çıkmaktadır. Bu durum İstanbul'da vergi kaçığının veya kayıtdışılığın diğer illere göre büyüklüğünün diğer bir göstergesidir.

Tablo : 7
Seçilen Bazı İllerin Tüketim Harcamaları
(YTL)

İLLER	Toplam Hane Halkı Sayısı		Toplam Tüketim Harcaması		H. Halkı Başına Tüketim
	2003	2003-2004	2003	2003-2004	2004
İstanbul	2.868.692	2.849.569	3.198.071	3.606.925	1.265.77
Ankara	1.067.689	1.079.711	1.010.284	1.099.033	1.017.89
İzmir	990.257	1.019.517	817.588.8	1.041.647	1.021.70
Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	693.153	705.811	496.204.5	592.868	839.98
Bursa, Eskişehir, Bilecik	786.052	826.463	607.371.4	698.574	1.171.95
Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	374.110	368.140	259.992.6	309.367	840.35
Adana, Mersin	943.431	969.485	554.220.6	682.463	703.94
Antalya, Isparta, Burdur	681.086	678.189	508.580.8	551.632	813.38

Kaynak: http://www.die.gov.tr/TURKISH/tuketim/t02_141105.xls, 'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bunların dışında tüketim harcamaları açısından durum değerlendirildiğinde, hanehalkı başına tüketimin en fazla olduğu il İstanbul'dur. Tablo : 7 hanehalkı sayısını ve hanehalkı başına tüketim harcamalarını göstermektedir. İlk üç sıradaki il içerisinde kişi başına ve mükellef başına en fazla vergi ödeyen Ankara'da hanehalkı başına tüketim en azdır. Buna karşılık İstanbul en fazla tüketimi yapan ildir. Yine tablodaki verilere göre kişi başına tüketim harcamasını; Tüketim Harcaması / Nüfus şeklinde hesap ettiğimizde İstanbul 318 YTL harcama ile ilk sıradadır. Ankara 254 YTL ve İzmir 285 YTL şeklinde sıralama devam etmektedir. Diğer illerde ise hane halkı başına ve kişi başına tüketim harcamaları daha düşüktür. Bu durum ülke gelirlerine en fazla katkıyı sağlayan illerin tüketim harcamalarının da büyük olduğunu göstermektedir.

Buradan da anlaşılacağı üzere İstanbul kişi başına vergi gelirleri açısından diğer illerden düşük gelir elde etmesine rağmen harcamalar açısından daha fazla harcamada bulunmaktadır. Bunu gelirlerin tamamen kayıtlı olmamasına bağlamak mümkündür.

E) Seçilen İller Bazında KDV Tahsilâtının Genel Bütçe Tahsilâtına Oranı

Yukarıdaki açıklamalarda illerin gelir ve gider yapılarını, diğer bir ifade ile ekonomiye katkılarını kendi aralarındaki karşılaştırmalarla göstermeye çalıştık. Bunu yaparken, kendi kendine yetebilen, yetemeyen ve ülke ekonomisine maliyetinden fazla katkısı olan iller kendi aralarında karşılaştırmalı olarak değerlendirildi. Aşağıdaki tablonun (Tablo : 8) 2. ve 3. sütununda seçilen bu illerin KDV tahsilâtlarının genel bütçe vergi gelirlerine ve KDV gelirlerine oranları hesaplanarak gösterilmiştir. İlk sütunda ise illerdeki KDV tahsilâtının illerdeki toplam tahsilât içerisindeki yeri gösterilmiştir. Burada dikkat çeken nokta, gelişmişlik sıralamasında 20. sırada bulunan ve kendi kendine yetebilen iller içerisinde bulunmayan Gaziantep ile gelişmişlik sıralamasında 12. sırada bulunan Denizli'de KDV tahsilâtının ildeki toplam tahsilâta oranının en yüksek olduğudur. Bunun nedeni bu illerde özellikle ithalatta alınan KDV miktarının, ithalatın fazla olması nedeniyle yüksek olmasıdır (Tablo : 3). Diğer bir ifade ile adı geçen illerde gelirlerin %25'i KDV gelirinden oluşmaktadır. Bu illeri sırasıyla, Ankara, Kayseri, İstanbul, Bursa, Eskişehir, Adana, Konya ve İzmir izlemektedir. Diğer illerde ise KDV tahsilâtının toplam tahsilât içerisindeki oranları % 20'lerin altındadır.

Genel bütçe vergi ve KDV gelirlerine oranları açısından ise, ilk sırayı gelişmiş iller almaktadır. Diğer iller ise küçük farklarla bunları takip etmektedir. İstanbul en fazla katkıyı sağlamaktadır. Ancak bu İstanbul'un gerçekte çok vergi ödediği anlamına gelmemektedir İstanbul'un en fazla katkıyı sağlaması mükellef sayısının fazla olmasındandır.

Son iki sütunda ise, bir KDV mükellefine ne kadar nüfus düştüğü ve KDV mükelleflerinin nüfusa oranı hesaplanmıştır. Buradaki maksat özellikle kişi başına düşük vergi ödeyen illerde mükelleflerin nüfusa oranının düşük olup olmadığını görmektir. Sonuçta en fazla katkıyı sağlayan ancak mükellef başına düşük vergi ödeyen İstanbul'da mükelleflerin nüfusa oranı en yüksek il olarak ortaya çıkmıştır. Buradan da anlaşılacağı üzere İstanbul daha fazla vergi ödemesi gereken bir il durumunda olması gerekir. Ancak yukarıda da açıklandığı üzere İstanbul, gerek kişi başına ve gerek mükellef başına ödenen vergi açısından özellikle memur kenti olan Ankara'dan sonra gelmektedir. Bu sonucu çeşitli nedenler açısından değerlendirmek mümkündür. Vergi yüküne etki eden, verginin yapısından doğan faktörler açısından değerlendirdiğimizde; muafiyet ve istisna, tarife, vergi konuları ve matrah uygulamaları açısından iller arasında fark bulunmamaktadır. Eğitim düzeyi ve vergi bilinci açısından değerlendirirsek gelişmiş iller açısından farklı bir durum olmaması gerekir. Burada özellikle İstanbul'da düşük vergi ödenmesinin nedeni vergi yönetiminin etkinliği daha doğrusu etkisizliği nedeniyle mükelleflerin vergi kaçırma veya kayıt dışılığa gitmesi yatmaktadır.

Tablo : 8

İller KDV Tahsilâtının Genel Bütçe Gelir ve Genel Bütçe KDV Gelirlerine Oranı

İLLER	Toplam (Tahsilâta) Gelire Oranı	Gen. Büt. Ver. Gelir. Oranı	Gen. Büt. KDV Gelirine Oranı	KDV Mükellefi Başına Nüfus	Mükelleflerin Nüfusa Oranı(%)
İstanbul	19,6	6,976	21,778	18,6	5,4
Ankara	23,3	2,950	9,209	25,1	4,0
İzmir	13,9	1,115	3,482	23,2	4,3
Kocaeli	7,2	1,016	3,173	27,5	3,6
Bursa	18,6	0,389	1,216	28,0	3,6
Eskişehir	15,8	0,085	0,264	30,5	3,3
Tekirdağ	6,3	0,048	0,150	30,8	3,2
Adana	15,8	0,112	0,351	38,6	2,6
Yalova	8,0	0,008	0,024	26,2	3,8
Antalya	12,5	0,148	0,462	23,8	4,2
Denizli	25,2	0,085	0,266	33,2	3,0
Kayseri	20,8	0,105	0,327	36,5	2,7
Gaziantep	25,4	0,087	0,272	35,7	2,8
Konya	14,9	0,089	0,277	40,9	2,4
Samsun	8,9	0,040	0,126	43,4	2,3
Trabzon	7,9	0,026	0,080	62,2	1,6
Sivas	7,5	0,012	0,036	62,1	1,6
Erzurum	4,2	0,008	0,025	73,4	1,4
Diyarbakır	5,9	0,013	0,040	90,9	1,1
Şanlıurfa	7,9	0,014	0,045	60,5	1,7
Hakkâri	1,2	0,000	0,001	139,5	0,7
Muş	4,0	0,001	0,004	136,1	0,7

Kaynak: <http://www.gelirler.gov.tr>'den yararlanılarak hesaplanmıştır.

Genel Bütçe KDV Tahsilâtı: Toplam: 42.264.000 Bin YTL,

Dahilde alınan: 22.039.000 Bin YTL

İthalde Alınan: 20.225.000 Bin YTL,(Oran Toplam KDV tahsilâtına göre yapıldı),

Genel Bütçe Vergi Geliri: 131.943.000 Bin YTL

Yapılan bir çalışmada, sektörler göre vergi kaçığı tahmini oranları hesaplanmıştır. Buna göre en fazla vergi kaçığı olduğu sektörler ve vergi kaçığı oranı sırasıyla; Tekstil (İplik imalinden konfeksiyona) % 79, Otel, Lokanta ve Turistik İşletmeler % 60 ve Özel Sağlık İşletmeleri % 48'dir (Kabataş, 1994: 12). Burada tekstil ve turistik işletmelerde en fazla kaçığın olduğu dikkati çekmektedir. Tekstil sektörünün yoğun olduğu İstanbul ve turizm sektörünün yoğun olduğu il ise Antalya'dır. Her ikisinde de mükellef başına düşen vergi miktarı düşüktür.

Ayrıca İstanbul'da, vergi mükelleflerinin beyan ettiği gelir matrahlarının çok düşük olduğu İstanbul Vergi Dairesi Başkanı Mehmet Akif Ulusoy tarafından da ifade edilmiştir. Ulusoy, İstanbul'da, vergi mükelleflerinin beyan ettiği gelir matrahlarının 3/4'ünün, asgari ücret geliri ve altı düzeyinde olduğunu, 2005 ve önceki yıllarda

verilen beyannameler incelendiğinde mükelleflerin önemli bir kısmının belirli bir rakamın, oranın altında beyanname verdiğini söylemiştir. Örneğin geçen yıl alınan beyannamelerde, mükelleflerin 1/4'ünden fazlasının "0", 1/4'üne yakın kısmının "0-1" milyar lira arasında beyanda bulduklarının görüldüğünü belirtmiştir (Tercüman, 2005: 7).

İstanbul'da gerek kişi başına ve gerekse mükellef başına vergilerin düşük olmasının bir nedenini de vergi denetimlerinin düşük olduğuna ve denetim sisteminin işleyişine bağlamak mümkündür. Nitekim, yapılan bir çalışmada ülkemizde vergi denetimleri ile kayıtdışı ekonominin boyutları arasındaki bu yönde bir ilişki ekonometrik yöntemlerle ortaya konulmuştur (Acar ve Merter, 2005: 23-25).

Tablo : 9

Türkiye'de Kayıtdışı Ekonomi Tahminleri İle Denetim Oranları Arasındaki İlişki

Araştırmacılar	Yıllar	Denetim Oranları	Kayıtdışı / GSMH (%)
K. Yazıcı	1991	3,72	7,88
İlgin	1992	2,82	53,90
Yamak	1994	2,25	10,00
Z. Kasnaoğlu	1997	2,81	13,00

Kaynak: İbrahim Atilla ACAR-Mehmet Emin Merter: "Türkiye'de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu", *Maliye Dergisi*, (Ocak-Şubat 2005), 24.

Tabloda görüldüğü gibi araştırmaların yapıldığı yıllarda denetim oranının en yüksek olduğu 1991 yılı kayıtdışı ekonominin en düşük seviyede tahmin edildiği yıl olmuştur. Kayıtdışı ekonominin en yüksek seviyede tahmin edildiği 1992 yılında ise denetim oranı ikinci en yüksek orandır. Bu farklılıkların sebebi, aynı tahmin yönetimi kullanılmış olsa dahi farklı verilerin hesaplamalara dahil dilmesi ve farklı yorumlanması şeklinde açıklanabilir (Acar ve Merter, 2005: 24). Sonuçta milli gelirin yarısına ulaştığı kayıtdışı ekonomi gerçek verilerden, tahmini değerlere doğru hesaplanmaya çalışılan bir büyüklük olup çözümünün etkin bir denetim mekanizmasına dayandığı anlaşılmaktadır.

SONUÇLAR

Yapılan çalışmada seçilen illerin ülke bütçesine katkıları incelenmiştir. Öncelikle kendi gelirleriyle giderlerini karşılayabilen, diğer bir ifade ile kendi kendine yetebilen ve hatta genel bütçeye katkısı olan iller çalışmaya dahil edilmiştir. Bunun yanında her bölgeden gelişmiş iller ile gelişmişlik sıralamasından en sondaki bazı iller alınmıştır. Burada kendi kendine yetebilen iller aynı zamanda DPT'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre ilk on sıradaki iller içerisinde bulunmaktadır. Genel bütçeye katkıları açısından ilk sıradaki iller en fazla katkıyı sağlamaktadırlar. Ancak mükellef ve kişi başına vergi açısından değerlendirildiğinde bu sıralama bozulmaktadır. Özellikle genel bütçeye %40,28 katkısı olan İstanbul 2. ve 3. sıralara düşmektedir.

Çalışma genellikle KDV açısından değerlendirilmiştir ve sıralama değişmemiştir. Buna göre, gerek işyeri sayısı, gerek işçi sayısı ve gerekse mükellef sayısı bakımından her yönüyle Ankara'dan fazla olan İstanbul'da kişi başına ve mükellef başına düşen vergi miktarı düşük çıkmaktadır. Bu da İstanbul'da kayıt dışı ekonominin daha büyük olduğunu göstermektedir.

Ülkemizde, gelir ve harcama üzerinden alınan vergilerde, verginin konusunu oluşturan faaliyetlerin, işlemlerin ve sahip olunan servetin bir kısmının veya tamamının vergi dairesine bildirilmediği bir gerçektir. Maliyeciler devletin bu vergi kaybını "vergi ziyai" olarak adlandırmaktadırlar. Diğer bir ifade ile, vergi ziyai ya da vergi kaybı, yer altı ekonomisinde vergilendirilemeyen veya eksik olarak vergilendirilen faaliyet ve işlemler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kaybın büyüklüğü oranında kayıt dışı ekonomi genişler ve devletin geliri azalır (Aktan, 1999: 51; Kılıçlaroğlu, 2000: 4).

Kayıtdışı ekonomi farklı tahmin yöntemleriyle (doğrudan ve dolaylı) hesap edilmeye çalışılmaktadır. Dolaylı yöntemlerden birisi de vergisel yöntemleri içermektedir (İlgin, 2005: 147-149). Çalışmada illerin vergi yapıları ve vergi yükleri incelenirken aynı zamanda kayıt dışılıkları da dolaylı bir yöntem olan vergisel yöntemle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kayıtdışı ekonominin; mali, ekonomik, politik, sosyal, psikolojik ve mevzuatla ilgili pek çok sebebi vardır. Her şeyden önce içinde yaşanan sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel çevre kayıtdışı ekonomiye uygun zemin oluşturabilir. Kayıtdışılığı; ekonomik gelişmişlik derecesi, ekonomik krizler, kayıtlı istihdam yeri sunabilme imkanlarının üstünde göç olgusu, eğitim ve vergi bilincinin düşüklüğü, sıkça çıkan aflar ve cezai yaptırımların düşüklüğü gibi birçok nedenleri bulunmaktadır (İlgin, 2005: 146). İstanbul açısından sayılan bu nedenlerin bir çoğunun geçerli olduğunu söyleyebiliriz.

İller arasındaki gerek kişi başına ve gerekse mükellef başına vergilerin İstanbul'da düşük olmasının bir nedenini de vergi denetimlerinin buralarda daha düşük olmasına ve denetim sisteminin işleyişine bağlamak mümkündür. Çünkü günümüzde vergi denetim sistemi, mükelleflerin verdikleri beyannameler üzerinden ödeyecekleri verginin, kendileri tarafından tespit edilmesi ve gelir idaresince denetlenmesi esasına dayanmaktadır. Beyan usulü olarak ifade edilen bu yöntem, mükelleflerde vergi bilincinin yeterince gelişmemiş olmasının sonucu olarak, vergi konusuna tabi bazı gelirlerin beyan dışı bırakılmasına yol açtığı için önemli oranda kaçakçılık riskini taşımaktadır.

Vergi denetiminde etkinlik sorunu öncelikle mükelleflerde vergi bilinci ve yönetime güven konusu ile birlikte, gelir idaresinin etkinliği açısından önem taşımaktadır. Vergi denetiminde etkinliğin sağlanmasını sadece vergi denetim sistemindeki alınacak bir takım tedbir ve düzenlemelerle gerçekleştirmek mümkün değildir. Konuya sistem yaklaşımı anlayışından hareketle bir bütün olarak bakılması ve vergi idaresinin etkinliği açısından değerlendirilme yapılması daha uygun olacaktır.

Türkiye'nin sürdürülebilir bir ekonomik ve mali istikrara kavuşması için, kayıt dışı ekonomiyi minimize eden, vergi yükünü ekonomik ve sosyal dengeleri gözeterek şekilde adil olarak dağıtan kapsamlı bir vergi reformu gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Vergi denetimlerinin daha kapsamlı yapılması, düşük beyanda bulunan veya mükellef sayılarına göre vergi yükü düşük olan illerde yoğunlaştırılması gerekir. Denetim elemanı yetersizliğinden yeterli denetim yapılamıyor ise, alınacak denetim elemanlarının devlete maliyeti denetimler sonucu elde edilecek gelirlere daha az olacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- ACAR, İbrahim Atilla ve MERTER, Mehmet Emin. (Ocak-Şubat 2005), "Türkiye'de 1990 Sonrası Dönemde Vergi Denetimi ve Vergi Denetiminde Etkinlik Sorunu", *Maliye Dergisi*, ss. 5-27.
- AKDOĞAN, Abdurrahman. (Aralık 2005), *Kamu Maliyesi*, 10. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- AKTAN, Coşkun Can. (Şubat 1999), "Ağır Vergi Yükü ve Yer altı Ekonomisi", *Vergi Sorunları*, Sayı: 125, ss. 51-54.
- ANIL, Haluk. (1973), *Türkiye'de Vergi Yükü*, Emel Matbaacılık, Ankara.
- ARSAN, Üren. (1968), *Vergi Yükü Üzerine Bir İnceleme*, Ankara Ün. Basımevi, Ankara.
- DİNÇER, Bülent; ÖZASLAN, Metin ve KAVASOĞLU Taner. (Mayıs 2003), *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*, Yayın No: DPT 2671, Ankara.
- Halka ve Olaylara Tercüman*, (1 Aralık 2005).
- HEREKMAN, Aykut.(1986), *Kamu Maliyesi*, Sevinç Matbaası, Ankara.
- <http://ekutup.dpt.gov.tr/vergi/yilmazh/vergi.html> (Erişim tarihi: 15.12.2005)
- <http://www.die.gov.tr/DUZEY2/151d2.xls>
- <http://www.die.gov.tr/TURKISH/SONIST/SIRKET/250105t4.gif>
- http://www.die.gov.tr/TURKISH/tuketim/t02_141105.xls
- <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi%2011/vergi.htm> (Erişim tarihi: 20.06.2005)
- <http://www.gelirler.gov.tr>
- <http://www.muhasabat.gov.tr/mbulten/T7-63.htm>
- ILGIN, Yılmaz. (2005), "Kayıtdışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye'de Durum", <http://ekutup.dpt.gov.tr/planlama/42nciyil> (Erişim tarihi: 10.12.2005), ss. 144-155.
- KABATAŞ, Kemal. (Ekim 1994), "Vergi Kaçakçılığı ve Denetimi", *Yaklaşım*, Sayı: 22, ss. 10-13.

- KILIÇLARAĞLU, Kemal. (Ağustos 2000), "Saklı Ekonominin Boyutları ve Daraltma Önlemleri", *Vergi Dünyası*, Sayı: 228, ss. 4-10.
- KORKMAZ, Esfender. (1982), *Vergi Yapısı ve Gelişimi*, İktisat Fakültesi Yayın No: 489, İstanbul.
- KURT, Günseli. (Ekim 1996), "Vergi Yüğü ve Ülkemizdeki Durum", *Yaklaşım*, Sayı: 46, ss. 111-115.
- MALİYE BAKANLIĞI. (1968), *Türkiye'de Vergi Yüğü*, Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- ORTAÇ, F.Rifat. (2003), "Vergi Yapısı Kavramı ve Türkiye'de 1980 Sonrası Vergi Yapısının Değerlendirilmesi", *Maliye Seçme Yazılar*, (Editörler: Binnur ÇELİK, Fatih SARAÇOĞLU), G.Ü. İ.İ.B.F. Geliştirme Vakfı İktisadi İşletmesi, Ankara, ss. 99-124.
- PINAR, Abuzer. (Kasım 2004) "Vergileri Kim Ödüyor ve Kamu Harcamalarından Kimler Yararlanıyor", <http://www.ceterisparibus.net/arsiv> (Erişim tarihi: 03.06.2005), ss. (14-58)
- Türkiye İstatistik Kurumu Başkanlığı'ndan 25.12.2005 Tarih ve B.02.1.TÜ.Ö.78.00.00/907/55B401-109 sayılı yazısı
- YAŞA, Memduh. (1962), *Vergi Yüğü*, Sermet Matbaası, İstanbul.